

K r i t i k a.

Monumenti di architettura in Dalmazia. Corrispondenza ut R. Institute of British Architects di T. G. Jackson, M. A., F. S. A. tradotta da Giacomo Boni. Venezia. 1888. Str. 30. Ova je brošura oštampana iz časopisa *Ateneo Veneto*, Gennaio-Marzo 1888.

U tom dopisu prikazuje g. Jackson, spisatelj ovećeg djela o Dalmaciji i Istri, letimičnim pogledom povjest razvitka graditeljstva u Dalmaciji od postanka Dioklecijanove polaće u Spljetu do pada preporodnog sloga pri koncu XVII. vijeka. Nepoznajuć engleskog jezika, nemogu našoj publici da prikazem poveće Jacksonovo djelo, dok ne izagje na svijetlo u talijanskom ruhu, kako je komugod obećao g. spisatelj¹⁾; pa tim dragovoljnije uzimljem u pretresanje ovaj dopis, koji sadrži općenite njegove nazore o kulturnijem uvjetima postanka, o posebnom obilježju, te o znamenitosti našijeh graditeljskijeh spomenika.

Dopis počimlje kratkijem zemljopisnijem pregledom Dalmacije. Civilni život po mnenju spisatelja nije mogao nakon Rimljana da se razvije nego na obalama. Dalmatinska umjetnost je jedino gracka. Osjem u gradovima neima u nutrnjosti zemlje tragova arhitekturi potla Rimljama²⁾. Sjjaj Dalmacije prestao je padom zapadnog carstva. Dandanas je Dalmacija najnazadnija zemlja carevine austrijske. Ovome se mnenju spisatelja nemože na žalost ništa da prigovori. Arhitektura dalmatinska počimlje Dioklecijanovom polaćom. U povijesti umjetnosti bilježi ta gragjevina početak novog doba. Š njom počimlje nepravilnost slogova, koja nagoviješta na potlašnje, vizantinski i romanički. Glavna greda zavija se nad stupom u luk, i to je po Freemanu najveći korak, koji je igda učinjen u graditeljstvu. Na Dioklecijanovoj palači ima već ostanaka starijih gradjevina kako u potlašnje varvarsko doba. Ta je zgragja prenatrpana nezgrapno izvršenijem uresima. Adamovo djelo je do sad najbolje o Diokl. polači. Opisuje spisatelj u kratko po Adamu istu polaću i Jupitrov hram u njoj. Razna mnenja o njegovom opredijeljenju. Opis Eskulapova hrama.

U malo da neima povijesti dalmat. arhitekture šljedećijeh pet vjekova, a bila je bizantinska bez sumnje. Da nadopuni niz primjera, spisatelj spominje vizantinske bazilike u Grado-u i Parenou. Solinska bazilika da je vizantinska po svoj prilici iz V-a vijeka. Floris iste ima dosta osobitosti. Osjem toga u Solinu, neima nijednog spomenika u Dalmaciji, koji bi nam povijedao o njezinoj umjetnosti od četvrtog do devetoga vijeka. Goti, Avari i Slaveni opustošije pokrajinu. Rimljani utekoše u gradove, a Slaveni ostođe na polju. Rimljani se zbjegoše u Zadar, Trogir, Spljet, Dubrovnik i Kotor, te na Rab, Krk i Cres, pa bijahu nazvati Dalmati, da budu razlikovani od Srba i Hrvata. Slaveni i Rimljani priznavahu gospodstvo Carigrada. Gradovi plaćahu harač Slavenima, dok ga se oslobodiše. Gradovi se opet podigoše za ratovanja Mlečića i Magjara u Dalmaciji. Nije se

¹⁾ Ne bi vriedilo ni pusta papira. V. str. 31. — Ured.

²⁾ Svećano ga tjera u laž, što se i u ovom svezku kaže od strane 102 do strane 106, te Branimirov spomenik itd. itd. — Ured.

nikad izgubila razlika među Slavenima i Latinima i sada je još ključem da razumiješ politiku Dalmacije. Sad nastoje Slaveni pomoću austr. vlade, da poslavenne latinske gradove i da isključe talijanski jezik. Druga stranka ljubi latinsku kulturu, a ispadak prepirke još je sumnjiv. Spisatelj nebi nego žalio propast te kulture. Po ovijem mislima se razumije kako spisatelj piše po podacima primljenijem od kakva zanešena dalmatinskog autonomaša, a ne na temelju vlastita osvjedočenja, koje bi mogao bio da steče samo poduljijem boravkom u Dalmaciji i ispitivanjem njezinijeh etnoloških i političkijeh odnošaja. Žaliti je, što se je dao tako slijepo zavesti od političkijeh zanešenjaka i upleo u svoju inače trijeznu studiju tako krupne netačnosti. Da bude sam ispitao odnošaje Dalmacije bio bi razumio, kako u njoj osjem jugoslavenske neima druge narodnosti, a Slaveni, da neimaju koga poslaveniti, jer su i gradovi svi napučeni Slavenima. Autonomasi, i sami Slavenske narodnosti, jesu stranka, koja sastoji većinom od vladinijeh činovnika, koji mrze svoj materinski jezik, a protive se uvedenju istoga u javne urede, u kojijema vlada talijanski još od vremena mletačke vlade. Ispadak prepirke nije sumnjiv niti je ikada bio, pošto se u Dalmaciji nemože sad pomisliti na borbu narodnosti, koja je odvojevana i odlučena na korist Slavena već u drugom vijeku nakon njihovog dolaska. Spisatelj bi dakle imao žaliti ovu zemlju, u kojoj se nahodi toliko izdajica svojega naroda, a ne propast tugje nametnute kulture.

Spisatelj nastavlja: Medju Slavenima umjetnosti i knjige malo su napredovale, a Latini su, netom ujamčeni protiv napadaja susjeda, razvili zlamenitu trgovinu i takmili se s Talijancima u umjetnostima mira. Ovijem pokazuje g. spisatelj, da slabo poznaje i srednje vjekovnu povijest Dalmacije. Da je njemu dobro poznata naša tadašnja povijest, bilo bi mu takogjer poznato, da su Slaveni u Dalmaciji i vanka nje, baš u to doba njegovali narodnu kajigu kao što nije nijedan drugi narod u Evropi, i da se slavenska književnost, prema duhu vremena navlaš crkvena, bijaše stala tako močno razvijati, da joj je latinština navijestila krvav rat, koji je trajao tri čitava stoljeća od X. do XIII. vieka, dok joj je napokon salomila krila, al je nije nikad posve ugušila. Da bude bilo Talijanaca u dalmatinskijem gradovima, bilo bi i velikijeh pjesnika, ko što je bilo slavenskijeh u neprekidnom nizu od XV-a vijeka do današnjeg dneva. Isto mi je kazati i o umjetnosti. Zapadna vrata Trogirske katedrale, koja spisatelj toliko hvali, kako ćemo vigjeti, sav svijet priznaje proizvodom slavenskog umjetnika Radovana, kojemu se je u natpisu i ime sačuvalo; a kad je Slaven proizveo taj najsjajniji spomenik u Dalmaciji, kad je drugi slavenski slikar Guvina urezao drvena vrata spljetska, Slaven Nikola Tvrdoj zamislio osnovu splječkoga zvonika, kako navodi i sam spisatelj, kako može on nijekati Slavenima u Dalmaciji napredak u umjetnosti odmah nakon njihova dolaska? Puste tvrdnje našijeh autonomaša grdno su nasukale g. spisatelja i u ovome pitanju. Čudit se je hladnokrvnom Englezu, gdje se u pitanju o narodnosti nije naslanjao na svjedočanstva spomenika, već je na prosto povjerovao golijem izmišljotinama na štetu istine, bez koje neima prave znanosti.

Dalje izvješćuje g. spisatelj. Dok je zemlja bila pod Carigradom arhitektura je ostala vizantinska. Gradjevine preostale od toga vremena malene su i nezgrapne. Zastupane su obe vrsti crkava: s kubetom i ba-

zilike. Neke su bazilike na tri broda, a neke na dva rastavljena srednjem arkadama; svodovi su jim bačvasti. Najveća bazilika toga vremena u Dalm. rek bi da je ona S. Stošije u Zadru, koja je bila većinom pregrađena u XIII-m vijeku. Sa kubetom dvije su crkve u Ninu, a dvije u Kotoru. Te su sve građevine postale između 800 i 1100 godine. Najznamenitija je S. Donat u Zadru od malo nakon 800 god. Kratak opis S. Donata.

Političke zgode početkom XII vijeka promijeniše dalm. arhitekturu. Magjarskijem zauzećem kraljevine Dalmacije i Hrvacke posve se prekinuše njihovi odavna ohladnjeli odnošaji sa Carigradom. Šljedećijeh 300 godina Ugarska i Mleci bore se rad posjeda Dalmacije, pa umjetnosti njezine nose na sebi utisak talijanskoga i njemačkoga sloga više nego li vizantinskoga. Magjari nijesu imali svoje umjetnosti nego su jim Nijemci radili na gragjevinama. Zlamenito je što se nahode tragovi njemačkog ukusa na više dalm gragjevina, navlaš u onijem mjestima, koja, kao Trogir, ostadoše pod Ugarskom, dočim vizantinski upliv trajашe na otocima i u onijem gradovima kopna, koji dulje ostadoše pod Mlečićima, kao Zadar i Dubrovnik. Ja ne nahodim, kako spisatelj tvrdi, tragova vizantinskog upliva na otocima Dalmacije, u gragjevinama iz toga zemana. Korčulanska katedrala pokazuje tragova njemačke umjetnosti, premda je u to doba ona živjela nešto samostalno a nešto pod upravom mletačke porodice de Zorzi. Još će gosp. Jackson: Niz romaničkijeh gragjevina u Dalmaciji počimlje zvonikom S. Marije u Zadru i dvoranom kapitula susjednog manastijera. Može da se pripiše svrsi XII. vijeka rabski zvonik sa tri omanja zvonika u istome gradu. Savršenošću izradbe, nacrtom i izvornošću misli mogu da se takme ovi dalm. zvonici s onijema iste vrsti u poznatijem krajevima.

U istom Rabu nahode se razvaline crkve zlamenite zbog tlorisa istočnog kraja, koji sastoji od apsida okružene hodnikom po načinu više sjevernog romaničkog nego li onog škole na podnevu Alpa. Taj oblik priliči više romanskom Francuzke i Engleške nego li njemačkomu, jer se u Njemačkoj nikad nebijaše udomaćio. Stoga mu je teško razumjeti prisutnost na tom dalekom otoku Kvarnera. Kad se pomisli, da su Benediktinci sagradili tu crkvu u Rabu, meni se čini da je posve lako istumačiti što se u njoj nahodi ideja pripadajuća Francuzkoj, jer je među tijem fratrima bilo dosta majstora svake umjetnosti, a ponajviše graditelja, pa jih je moglo biti u Dalmaciji, koji su dolazili čak i iz Francuske. U ostalom ima i u Njemačkoj dosta apsida romaničkijeh okruženijeh hodnikom.

Neko obilježje dalm. graditeljstva, veli spisatelj, da treba tumačiti povjesničijem okolnostima i naravskijem ukusom Dalmatinaca, a to je ustrajnost u romanskom slogu na dugo iza kako se je bio pretvorio u gotički u drugijem zemljama.

G. Jackson misli, da je samo pročelje zadarske katedrale dovršeno u trećem desetogodištu XIV-a vijeka, dočim Eitelberger¹⁾ dokazuje, da je sva crkva dograđena u to doba.

Najljepša crkva XIII-a vijeka u Dalmaciji, piše Jackson, jest stolna crkva Trogirska. Istočni kraj trog. katedrale razsvjetljuje više neg ijedna

¹⁾ R. Eitelberger von Edelberg. Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens str. 199.

druga zgragja u Dalmaciji npliv što su ga vježbali na njezino graditeljstvo politički odnošaji s Ugarskom. Naliči istodobnoj crkvi u Jaku u Ugarskoj. U rasporedjenju istočnog kraja naliči onom u Jaku i tloris korčulanske katedrale, a ipak Korčula nije tada bila pod uplivom Ugarske, pa mislim da nije treba tumačiti nipošto tijekom uplivom pojav nekijeh njemačkijeh motiva na našijem romaničkijem spomenicima. Križarske čete i Benediktinci, rašireni u ono doba niz cijelu Dalmaciju, prenijeli su sjeverne motive romaničkog graditeljstva na ove strane; a čuđim se kako se taj pojav može da tumači ugarskijem uplivom, kad sam g. spisatelj isповijeda, da Magjari nijesu imali vlastite umjetnosti.

Zapadna vrata Trogirska, piše g. Jackson, jesu najviša slava dalmatinskog graditeljstva. Bogatošću pojedinosti i zamijernom dotjeranošću i jednostavnošću nacerta, koja u velike govori u prilog umjetničkijeh darova onoga koji jih je crtao, može da se takmi sa kojijem mu drago djelom romanskog ili gotičkog graditeljstva. Eitelberger tumači pak po natpisu¹⁾ da su ta vrata djelo slavenskog umjetnika *Radovana*.

Zatim opisuje Jackson ista vrata u kratko.

Početku XIII. vijeka, nastavlja Jackson, pripadaju drvena vrata majstora Andrije Guvina spljeckoga slikara, i mramorna propovjedaonica u Spljetu te sjedališta u pjevnici S. Dujma. Te su rabote romanskog obilježja.

Najveće djelo dalm. graditeljstva u XIV-m vijeku, veli J. jest spljecki zvonik. Graditelj mu je Nikola Tvrđoj, Splječanin. Sad opisuje u kratko zvonik.

Među drugijem primjerima XIV. vijeka jesu dvorišta domin. i franj. manastijera u Dubrovniku (J.)

Početkom XV. vijeka Dalmacija dolazi pod gospodstvo mletačko. Ta je politička promjena donijela promjenu i u slogu graditeljstva. Nesta romaničkoga a nastade gotički-mletački. Mleci su donijele gotički a ne preporodni slog u Dalmaciju navlaš u domaće gragjevine. Samo jedna je gotička crkva, stolna Sibenička, a i od nje sama dolnja strana.

Megju gotičkijem gragjevinama Dalmacije nevalja da zaboravimo malu ali znamenitu katedralu otoka Korčule š njezinijem oštrijem lukovima, krasnijem zapadnijem pročeljem i zvonikom a tako i Sponzu ili gjumrukanu dubrovačku, koja joj ponešto naliči u nutrnjosti.

Vara se u velike g. Jackson brojeći korčulansku katedralu izmegju gotičkijeh gragjevina, a griješi protiv povijesti grada Korčule misleći, da mu je katedrala postala samo u XV. vijeku. Korčulanska katedrala je dograđena u XIII. vijeku kad i druge romaničke crkve Dalmacije, koje je napomenuo g. Jackson. U njoj neima ništa drugo gotičkoga osjem slabo zaoštrenijeh lukova nad dvoja vrata ulazna i u nutrnijem donnijem arkadama te na vanjskom okviru prozora. Gotička vrata sakristije nepripadaju katedrali, već su ona prenešena u XVII vijeku sa crkve S. Mihovila²⁾, kojoj je u to doba bilo pregragjeno pročelje. Ta su vrata iz svrhe XIV vijeka i svjedoče, protiv mnenja g. Jacksona, da je gotički slog bio ušao u Dalmaciju još prije XV-a vijeka. G-u Jacksonu bi imalo bit poznato,

¹⁾ Op. cit. str. 199.

²⁾ Vidi moju raspravu u prilogu „Bullettino-a“ spljeckoga Br. 4. god. 1887 „Prilog k ikonografiji arhangjela Mihovila.“

da ima u Engleškoj, Francuzkoj i u Njemačkoj romaničkih spomenika sa oštrijem lukom, navlaš iz doba prelaza sa romaničkog u gotički slog, i da takvi spomenici pripadaju *prelaznom slogu*, kao što mu pripada i ova korčulanska katedrala. Baš u tom i stoji njezina zlamenitost, pošto je jedini spomenik te vrsti u Dalmaciji. I gosp. Freeman je o njoj pisao, da bi u Engleškoj i Francuzkoj po prvom utisku spadala u vrijeme prelaznog sloga, i da bi se u Engleškoj njezine arkade imale dosuditi svrsi 12. vijeka, premda se nezna odlučiti da joj odredi doba postanka prije 1420 god.

Nastavlja g. Jackson. Ali najljepša gotička rabota nahodi se na polači male republike Dubrovačke. Opisuje ju u kratko. Kratak bje upliv gotičke umjetnosti u Dalmaciji. Kasno bje primljena i brzo napuštena rad preporoda, sloga prema kojemu Dalmatinci pokazase preranu sklonost. Kako sam dokazao, bio je upliv gotičkog sloga u Dalmaciji dulji nego li se čini g. Jacksonu.

Piše dalje g. Jackson. Veliki apostol novog pokreta u Dalmaciji bje Juraj Orsini rođen u Zadru. Drugi ga zovu po ocu Matejevićem. Opet će J. Matejević spada među odličnije pokretače velikog preokreta umjetnosti u XV vijeku. Opisuje u kratko stolnu crkvu Šibensku i divi joj se. Neka se u ostalom gosp. Jackson nečudi preranoj sklonosti dalmatinskih graditelja k oblicima renesanse, jer su ju oni ne samo prihvatili već su ju i počeli da pokretu još prije Brunellesco-a i Michelozzi-a, jer evo ima u Korčuli Ismaelli-eva kapela Bl. Gospe Začeca, koja je gragjena svakako prije svrhe XIV. vijeka, a nosi u karnižu i na lizenama i vratima oblike dignute sa starinskih spomenika, koji bijahu kašnje općenito uvedeni u rani Preporod. Sad će g. Jackson. Netom ugje novi slog u Dalmaciju, odstranio je gotički za zlamenitijeh gragjevina, premda za domaće i skromne uzdržao se je mletačko-gotički. Ovgje je gosp. Jackson mogao slobodno napomenuti, da su u Korčuli i Hvaru po tri-četiri pročelja kuća u mletačko-gotičkom slogu tako krasna i tako divno složena, da se nebi nipošto stidila svojijeh suvremenijeh u Mljecima, izuzmeš li sama njihova malašna razmjerja — te da svakako zaslužuju osobitu pažnju.

Frano Radić.

(Sliedi konac).

D o p i s i.

Shanghai, 27. April 1888. — Euer Hochwohlgeboren! Den Empfang Ihres sehr Geschätzten vom 15. Februar l. Js. bestätigend gestatte ich mir in Erwiderung hierauf zu bemerken, dass es mir zum grössten Vergnügen gereichen wird dem kroatischen National-Museum in Agram eine Sammlung ostasiatischer Münzen zu widmen.

Ich bin gegenwärtig in voller Thätigkeit die fragliche Sammlung zusammenzustellen und zu catalogisiren — eine Arbeit jedoch die noch mehrere Wochen in Anspruch nehmen dürfte. Ich werde nicht verfehlen

rechtzeitig Ihnen die Absendung anzuzeigen und verbleibe mittlerweile mit dem Ausdrucke vorzüglichster Hochachtung ergebenst

Joseph Haas, k. u. k. Consul¹).

Zaton kod Šibenika 5. svibnja 1888. — Veleučeni gospodine! U zapadu sela Zatonu, sve cestom polagano hodeć, moš doći u $\frac{3}{4}$ sata do glavice zvane *Velika Mrdakovica*, a na zapadu ove uzdiže se *Rakitnica*, gdje ste i vi, veleučeni gospodine, jedne godine bili. Od vrha glavice pa do pol briega, po južno-istočnoj i zapadnoj strani, vide se tragovi rimskih zidova i množina velikih gromila, te pravilna i tesana kamenja. I od pol briega doli imade ruševina, al od sasvim prosta kamenja. Valjda su doli stanovali kmetovi, a gorika gospoda. Gornji od donjega diela raztavljao je velik zid, od kojega se vide još tragovi po cijeloj dužini briega. A da niesz ovo tragovi tvrdjave? Glavica je doisto prava naravna tvrdjava. Izpod briega k jugu imade voda zvana Kamenica; njeki je pak zovu i Turska Voda. To vam je velika živa ploča, a u njoj više jama, gdje stoji voda. Jame su obzidane posvodjenom kućom od dva krila, a oko kuće je obzidano dvorište, kako obično biva oko svake gusterne. Puk u Zatonu i Vodicach pričā, da je Velika Mrdakovica bio veliki grad, a da se je zvao Bela; drugoč pak kaže, da je u njem stanovao kralj Bela. Vjerojatna je ova pučka predaja. Kad je kralj Bela IV. bježao pred Mongolim put Trogira, ako je bježao kopnom, možda je u ovom gradu potražio zaklonište. Po cijeloj glavici nalaziš rimskih kupa, a narod, kao obično, pričā, da je na jednom mjestu i blago zakopano. Vodičani su njeke godine i kopali izmedju zidova jedne kuće i našli su jedan zlatni prsten, koji se sada nalazi u Mate Srdarića, ali oko je iz njega izpalo i izgubilo se. Da je ovdje bio grad u rimsko doba, to se dade zaključiti iz rimskih zidova i iz predmeta od kamena, zemlje, bronza, stakla itd., koji su ovdje nadjeni, a koji se sada nalaze u tome muzeju. Strjelica krilata širja nadjena je u krčevini Nikole Dukića na sjevernom podanku, a ona užja isto na sjeveru, al pol ure daleko, u krčevini Nikole Čoge. I još se je bilo našlo strjelica, ali su poslie izgubljene. Svi ostali predmeti nadjeni su u krčevinah Mije Ivande i Šime Mrše. Obe su krčevite i jedna uz drugu, a nalaze se na istočnom podnožju glavice i nekoliko koračaja daleko od ruševina. Pune su grobova, osobito pak Mršina, i po tom bih ja rekao, da je ovdj bilo groblje. Grobova imade prostim kamenjem uzidanih, a imade ih uzidanih i liepo utesanim kamenjem, ali u suho. Pokriveni su sa dvie pravilno utesane ploče, ili sa više, obično prostih, ploča. Nije nego samo malo grobova bilo otvoreno, osobito u Mršinoj krčevini; drugi su ostali netaknuti, a tud je sad loza zasadjena. U krčevini ovoga tu skoro je nadjen jedan cieli cjelcasti pas. Sjedi na ploči 23 cm. dugoj a 11 cm. širokoj; i on i ploča je od jednoga komada. U Ivandinoj, nadjena je u jednom grobu kamena pisuća tablica. Griehota da je pri krajevih oštećena! Dugačka je 13 cm., široka 8, a debela samo centimetar. Uza nju se našla i liepa pisaljka od bronza. Još se je našlo nekoliko komada

¹ Na toli plemenitom odzivu najtoplija hvala. — Ravnateljstvo nar. ark. muzeja.

zrcala od bronza, jedna veružica, komad ukusno izradjena bronza, valjda ručica od noža, tri četiri batače i jedna ovelika staklena bočica. Na vrh briega nadjen je i jedan srebreni novac. S jedne su mu strane dva konja a jedna im osoba uzde uzteže. Kolica se nerazabiru. Izpod konja je nekoliko meni nečitljivih slova. S druge je strane sasvim liepa i okrunjena glava (Po svoj prilici rimski republikanski novac. — Ured.). U krčevini Dodiga Ive, u Maloj Mrdakovici, na iztoku-jugu Velike, nadjen je jedan liepo izradjen križić od sadre. Mjesto propeća, na njemu je izbočen kao njekakav grb Križ je dug 5 cm Najzad, u iztočnom podanku Velike Mrdakovice, u krčevini Marka Cvitana, nadjen je jedan prsten vas od bronza. Vaš pokorni
Fran Škarpa.

Rieka u lipnju 1888. — U „Viestniku arkeol. Društva“ priopćio sam prošle godine listinu grofa Petra Zrinskoga, koju sam našao u Grobniku. Onom sam prigodom opazio (str. 127), da se još jedna takova izvorna listina nalazi kod nekoga seljaka u Grohovu. To je selo u kotaru riječkom, koje je g. 1885. snašla velika katastrofa, te se je odronilo zemljište u Rječinu, i 13 kuća propade Sada još ima selo 7 starih kuća, većinom Maršanići, starinom plemići, a ostali se stanovnici iseliše. Maršanići u Ratuljama (selo grobničke općine) potekoše od grofovskih Maršanića, a ovi opet od grobničkih. Pošavši u Grohovo, nadjoh doista spomenutu listinu u seljaka plemića Grga Maršanića. Evo vjernog prepisa (samo sam riječi razstavio i neke interpunkcije dodao):

„Mi Goszpodin Petar Zrinszki, Vikouichui Groff od Zrinia, Cezaroue i Kralieue Szuitoszti Tolnachnik i Komornik, Vlahou sumperszkih, Kraine Szlunia, Velemerich i Ogulina Veliki Capitan, Heruaczke i Primorszke Kraine Vicze General ec.

Daieo na znanie ouim Nassim otuorenim Lisztom uszim, koim sze dosztoy, i koim bi ouo nutarnie dugouanie prisztoiati moglo: Kako doide pred Nasz, nas ueran Szluga Matei Marsanich, Szin Pokoinoga Gerse Marsanich iz Grobnika, proszechi Nasz ponisno, da bi ga od zdola imenouanich Dohotkou, Tlak i Puchkih Szlusab, koje ie do szada szlusal, i obuersauial z osztalimi Puchani Nassimi Grobnichkimi, po miloschi Nassoi proszta uchinili. Zato uidiusi Mi uridnoszt i uernu Szlusbu zgora imenouanoga Szluge Nassega Mateia Marsanichia, szkom ie on Nasz uszagda uerno szlusal i u napridak sze szlusiti obechuie polag moguehoszti szuoie, szlobodna chinimo niega, niegou osztanak i osztanku osztanke od uszake dusne zapoidne Tlake, Puchke sztrase, Lisztarye, Fouorou, Gombe, Szproudou, Potichi i Haracheu; Pache i zauszima uan uzimlieo niega i niegou osztanak iz uszega Puka Tlake i iz uszake Puchke Szlusbe oudi imenouane, i koia bi sze u napridak imenouati mogla. H k tomu oszlobogiuamo ga od szulia Ouacz, Koz i uelike Siuine, to ie od (?) Szulia, od Naliszkuo i Permanye. Takaise szlobodna chinimo niega i niegoue osztanke i osztankou osztanke, sto Nam ie do usze dobe plachial ili u napridak plachati bi imal od iednoga Vinograda imenom Benchana Libru iednu Bira. Od drugoga Vinograda u Ilouiku Bira Libru iednu, a od obih duih Vina Permanye Mezan cheternaiszt. Jos od iednoga Vinograda Papicheua szoldini deszet i Permanye Mezane dui. Jos od iednoga Szela pod Chudnichem, i

od Kuche u Gradu Libru jednu szoldina dua. Od . . . Doleza Bilina szoldini oszam. Od Szela Chudnicha Pseniche Polounika Pol, i od Dolcza Bilina Pszenicze kupicu jednu; sto usze chini Pszenicze Polounika Pol i kupiczu jednu, Pinez Libre chetire, Vina Mezan Sesztaaiszt. Polag toga dopuschamo Nassim Podlosnikom i osztalim uszim koliczim u niegoue i niega osztanka Maline, koy szu na Kotaru Richkom szlobodno hoditi p . . uszakoga primaranja i szuproti sztania szada i u napridak buduchih Chastnikou ili Officzialou. A zgora imenouani Matei Marsanich i niegou osztanak i osztanka osztanki da budu uszagda u uszakoi uernoszti uerni Nam i Nassemu Osztanku na szpomenutie zgora imenouanih Szlusab, Tlake i Dohotkou, koji sze niemu i niegouim osztankom ouim Piszmom milosztiuo Engedniu, kako zgora. I da u tomu Nas osztanak, Officziali i Czastniki Nassi, ili ki godar drugi, kim sze dosztoialo bude, nimaiu bantuvati niega, niegou osztanak i osztanka osztanke u uike.

Daszmo mu oui Nas otuoreni Liszt Nassom rukom podpisan i Pechatom Podpechachien.

Datum u Bakru, dan 8 Octobra, Letta 1664.

Groff Zrinzki Petar.

Listina je obrubljena bojadisanim, nē osobito umjetničkim nakitima. Rukopis je lijep i čitljiv, izuzevši nekoliko slova, koja su pregibanjem nestala. I potpis je Zrinskoga okružen nizom cvieća; ispod potpisa vide se dva tulipana, a između njih ruka. Visećeg pečata nema: nekom ga prigodom odniješe tati iz Maršanićeve kuće.

Prof. Ivan Milčetić.

U Korčuli, 1. srpnja 1887.¹⁾ — Selo je *Žakovo* daleko od *Dobromana* (na putu od Trebinja, put zapada) do dva sahata hoda. Ukraj sela je kod Šćepanove porušene crkve golema slovinska nekropola. Tu je na broju do osamdeset golemijeh spomenika, baš, da jih takijeh u blizu nije, a tako je oko crkve divna dubrava, te je slična drevnoj dubravi na *Boljunima* na podnevu *Stôca*.

Evo opisa najglavnijeh spomenika ili stećaka:

1. Ploča. Na njoj su ukresani odignuti znakovi, ali jih je lišaj pokvario, te se ne razaznaju.

2. Ogromna ploča. Naokolo je zarubljena i urešena krasnijem granjem.

3. Ploča. Zarubljena je.

4. Ploča. Na njoj je ukresan nadpis, te se razaznaje, da je to *usjekao Radoje Kovač*. Ploča je urešena granjem od ruže (? djeteline), te je krasno porubljena. Na ploči je golem štit *targa* odignut (oskočen), a iza štita mač.

5. Ploča. Navrh ploče, t. j. na glavi piše, da je za *oba koljena*. Ploča je prebijena preko nadpisa. Urešena je kao i ploča pod br. 4, al na njoj nije ukresan štit kao i na opisanoj pod spomenutijem brojem. — Ove su dvije ploče jedna uz drugu.

6. Ogromna ploča. Na njoj je ukresan nakovan.

7. Golema ploča. Na njoj je odignut štit, a za štitom, s lieve put desne, velik oskočen (odignut) mač. Na glavi je ploče oskočen krst, a dosta zamašan.

¹⁾ V. „Viestnik“ 1888 na str. 90.

8. Golema ploča. Urešena je velikijem lišćem djeteline. Na ploči je ukresan barjak s lijeve strane, a po sriedi je oskočen štit targa u dnu ravan. *) Za štitom je upravo golem mač. Ova je ploča malo okrnuta u vrhu s desne strane.

9. Ploča. Urešena je lišćem djeteline. Na ploči je štit, a za štitom mač. Na ploči je nadpis udaren *Dobrilu Bobanu, bratu mu Vignju i sinu mu Ivanu Šebavomu*. I dan današnji se ta čitava okolica zove *Bobani*, t. j. plemenita zemlja one porodice.

10. Ploča poput stećka. Na ploči je kao vienac, a narod kaže, da je to *sunce*.

11. Ploča. Narešena je lišćem djeteline. Na njoj je ukresano: *usječe i pisa Radoje Kovač*. U ovoj je nekropoli spomenuto do dva puta ime i prezime *Radoja Kovača*, te je to protumačiti, da je ono ukresao = *usječe i pisao* = kao *majstor*, te je iskresao one ploče.

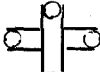
12. Ogroman stećak. U vrhu je ravan. S donje je strane urešen arhitektonički s četiri reda stupova, a naokolo u vrhu je zarubljen lišćem djeteline. S gornje je strane jednako bio urešen arhitektonički, al je sada prevaljen; a tako je bio naslonjen na podstavku.

13. Ploča poput stećka. Na njoj je oskočen ogroman štit, a za štitom *sablja krivalija*.

14. Ploča kao i opisana.

15. Ogromna ploča. Na ploči je kupa.

16. Ogromna ploča. Ukrašena je lišćem djeteline; s desne joj je

strane ruža, a po sriedi prekrasan krst ovoga oblika: Ova je

ploča pred crkvom, te je sada razbijena. *Šćenica* je u brdu povrh Popova daleko od *Trstenoga*¹ (kod Dubrovnika) pet s. hoda. U *Šćenici* je kod Gospojine do pedeset starobosanskih spomenika, al su stranom izrazbijani, u zemlju zavaljeni, a gdje koji u crkvu ugradjeni. Dobro jih se razaznaje na broju trinaest, al su većinom bez obilježja, a samo je spomenuti tri. Na prvomu stećku (sada ugradjenu u crkvu) ukresana je ruža sa šest listaka, te su je pri popravljanju crkve ponovili god. 1865. Na dru-

gomu je stećku (zavaljenu u zemlju) ogroman krst ovoga oblika:

Treći je stećak ravan u vrhu. Na ravnoj strani u vrhu bio je ukresan odulji nadpis, al ga se malo razabire, biva *tu leži sin Pribilo*. I dan današnji narod priča o *Pribjenovićima*, te jim kod *Lopoča* niže *Čerova*

*) Ovak su se štitei, kao i polukružni u dnu, rabili u XV. v.

¹) Na ždrielu od Mrčeva (u Dubrovačkomu) je golem kamen za poživalo. Na njemu izdubina s pokrivalom za vodu. Osim toga na njemu su

još dvije izdubine. S lijeve je strane krst ovoga oblika: kašnje

je bilo ukresano put desne:

Počivala kaže plemenite bašće i kućštine. Spomenuti je stećak ovako ukrašen: Na gornjoj mu je strani (put zapada) štit, a za štitom mač. U štitu je udaren ogroman pás s lieve put desne. Oko stećka je (a tako i oko štita) zarubak poput užeta. Ispod ruba (pása) je s lieve strane ruža sa šest listaka, a naokolo je stećak urešen liščem djeteline. S donje je strane ukrašen arhitektonički s osam redova stupova u vrhu skopčanijeh, al malo odignutijeh (oskočenijeh), a tako isto i s gornje strane. U vrhu je povrh stupova spomenuto lišće djeteline, a ispod lišća ostaje porubak sve naokolo. Na nogama se stećka razaznaje samo porubak, a ostalo je pokvareno od lišaja. Stećak je nagnut i slabo uzdržan. Oko crkve se kopaju pravoslavni, te je tu dobrieh grobnica s početka ovoga vieka. Radi usporedjenja spomenuti mi je sliedeće iz ovoga vieka: Krst liepo ukresan, a na n'emu oskočen krst latinskoga oblika. Na drugomu je krstu (to se opaža i na latinskoj crkvi u Ravnomu) krasan *pentogram*. Tu su se u stara doba mrtvaci uvlačili sa strane u grob, a to se pozna na tri groba i dan današnji, biva sa strane je kao okno, kuda se ima turnut pokojnika. — U crkvi je starinsko evangelije (štampano), al mu manjka početak i svrha. Na toj je knjizi starinskijeh bilježaka bosančieom o *biračini*. Vid Vuletić-Vukasović.

U Senju, 15. srpnja 1888. — Vriedni gospodine! Prigodom popravljanja crkve svet. Franje digle su se ploče, koje su resile grobove znamenitih Senjana. Tom zgodom odkrila se jedna jednostavna ploča bez ikakvog nakita, kojoj je nadpis bio zakopan u zemlju. Ja sam taj nadpis u dva otiska snimio, i evo Vam ga šiljam, da ga izvolite proučiti¹⁾. Valjda ni nije od osobite važnosti. Sa štovanjem:

Prof. Iv. Radetić muz. povjerenik.

Osiek, dne 29. kol. 1888. — Veleučeni gospodine! Našli smo rimski grob i razkopali smo ga. Ja sam evo ovim tako slobodan, u prilici notice ~~ga~~ Viestnik poslati Vam izvještaj.²⁾

U Osieku je na ledini, koja se prostire izmed tvrđave, doljnega i uovoga grada, dne 27. kolovoza odkrivena rimska grobnica. Ona je opek-
kom uzidana i potaracana. Duljina joj je 211 cm., visina 120 cm., širina doljnja 135 cm., a jer je u svod sagradjena, gornja joj je širina 75 cm. Bila je zasuta zemljom. U njoj su se našle četiri lubanje³⁾ i porazbacanih kosti, jedan ključ, jedna kopča, jedna bočica, nekoliko komadića stakla,

¹⁾ Nadpis, koj je po svoj prilici iz XIII. stoljeća, glasi ovako:

† · S · ΘΝΑ · ΣΙΡΥΡΙΣΘ ·
ΙΧΣΟΡ · ΞΘΗ · ΘΝΙ ·
ΙΕΡΑΙ · ΕΤ · ΗΕΘΩΩ ·
ΕΥΣ ·

Čitaj: † *Sepultura Domine Sipurise uxoris condam domini Verci et heredum eius.* Urednik.

²⁾ Iskreno se zahvaljujemo na čast, što nas Osiečki gradski muzej svojim organom odabrao. — Uredništvo.

³⁾ Jesu li sačuvane? — Ured.

njekoliko komadića bronzena lima, velika jedna opeka i dva ovelika naglavka od kamenih stupova. Vjerojatno je, da ovi naglavci potiču od mauzoleja, koji se je možda srušio za kakova potresa, pa su se onda isti naglavci svalili u grobnicu. Stupovi ili su još u briegu ledine, ili su možda davno odneseni. Jer se znade, da je dobar komad beljske ceste, koja u prekodravskoj nizini i kao nasip služi, nasut razvalinama stare Murze. Novac, iz kojega bi bilo zaključiti na vrijeme, kad su mrtvaci položeni u grobnicu, nije se žali bože našao. Stvari spremljene su u osječkom gradskom muzeju. — Vaš odani Vam sluga

Ferdo Miler, ravnatelj gradskoga muzeja.

Razne viesti.

Odkriće starogrčkih novaca u Bosni. — Narodni muzej primio je ovih dana u dar od velečas. g. O. J. Dobroslava Božića iz Žerovca kod Dervente 25 komada sr. starogrčkoga novca, koji svi spadaju na Drač i Apoloniju. Kako je do njih došao, kaže nam isti Otac u dopisu kojim jih popratio: „Novac je našast orući *Novu Krčevinu* u Dobroj vodi, u kotaru Derventa a župi Zeravac. Šteta je, da je plug razgulio onu posudu, u kojoj je bio taj novac zakopan. Ondješnji mi seljaci pripoviedaju, da je ta posuda izgledala kao kakav ovelik lonac zemljeni. *Nova se Krčevina* nalazi kod *Gradine* nekadašnje utvrde, koja je štitila od sjevero-zapada grad Dobor kod Modriče na Bosni.“ Upitan od nas, kada se odkriće dogodilo, i koliko se novca našlo, odvrati: „Poslatog vam novca našasto je mnogo, po prilici 15 kila težine. Starac Ivo, što je meni ustupio to 25 komada, veli, da još ima dosti ljudi u Dobroj vodi, koji imaju rečenog novca po više komada. Njegovu tvrdnju mogu i ja potvrditi. Još dok bio djakom (prije 8 godina), kad se taj novac izorao, vidio sam pune pregršti toga novca kod jednog bosaus. zlatara gdje ga okreće na vez svojih izrada, t. j. tali i kuje od njega srebreno prstenje, papte itd. Isti mi talioc reče, da ga je dobio iz Dobre vode za neznatnu svotu novca.“

Evo kako još danas propada kod nas silno arkeologičko blago! Odkriće starogrčkih novaca u obće je osobita riedkost; a ovo pako, da je na kupu sačuvano i pomno proučeno bilo, moglo je mnogo doprinieti za poznavanje međusobnih odnošaja, koji su onda obstojala medju nutarnjimi stranami naše zemlje i Epirom. Već se iz ovoga jasno vidi, da se u ono doba trgovina grčka daleko širila po naših stranah, ne samo po primorju nego i po kopnu.

Odkriće rimskih srebrnih novaca u Bosni. — Još jedno odkriće, a to srebrnih rimskih novaca, dogodilo se je u Bosni prije tri godine, ali do sada neznamo gdje pravo, u kojih okolnostih, od koga, i koliko jih na kupu bilo. Naš muzej kupio je od toga odkrića ponudjeno mu 40 komada, naime: 1 Septimius Severus, 1 Caracalla, 5 Elagabalus, 1 Aquila Severa, 3 Alexander Severus, 8 Gordianus III, 4 Philippus pater, 1 Otacilia Severa, 1 Philippus filius, 1 Traianus Decius, 2 Herennia Etruscilla, 1 Trebonianus Gallus, 1 Volusianus, 4 Valerianus pater, 1 Gallienus, 1 Salonina i 1 Saloninus (g. 193—259).

Glas o našem Viestniku. — Slavno poznati g. Vlad. Kačanovski, profesor na sveučilištu u Kazanu, u prvoj knjigi svoga zbornika „ВѢСТНИКЪ СЛАВЯНСТВА“ uzimajući na str. 160—164 u pretres prvi broj ovogodišnjega Viestnika hrv. ark. društva, veli: „Hrvati u Zagrebu, ne gledajući na njihovu malobrojnost, stupaju sve dalje napred stalnim korakom u naučnih poduzećih i u uredjenju učenih društva. Negovoreći o vrlo korisnoj djelatnosti jugoslavenske akademije za upoznanje slavjanstva, koje se početno ime ističe u razvitku slavjanske svijesti među Slavjani, koji se nalaze pod njemačkim, mađjarskim i talijanskim pritiskom, među obrazovanimi Hrvati našlo se je ljudi, koji se bave obradivanjem arheologičkih pitanja tičući se teritorija, koj sad zauzima srbsko-hrvatsko pleme. Rukovoditeljem tih znanosti među Hrvati izteče se akademik i poznati historik i arkeolog S. Ljubić, koj preuze i uredjivanje gore pomenutoga časopisa arheologičkoga društva.

Mala knjižica, koja nam predleži da ju razsudimo, sva je skoro napunjena radnjama toga neumornoga radnika na polju iztraživanja jošte dosta tamne jugoslavenske povjesti, koj u prvom svom članku u tom broju „Prvo otkriće predhist. selišta iz kamene dobe“ veli, da mi (Hrvati) nesmiijemo stajati prekrštenih ruku i diviti se onomu, što su drugi narodi učinili na polju predhist. znanosti, da se bolje razjasni koljevka čovječanstva. Arheologički se muzej u Zagrebu doista može ponositi dragocijenimi iznašašćim itd.“

Za tim se prosudjuju same radnje sadržane u onom prvom broju našega „Viestnika“, od kojih se jedna dapače cjelovito na ruski prevadja.

Bosanski grb. — Sada se radi, kako novine pišu, o tome, da se ustanovi pravi bosanski grb. Ne utječući nimalo u to pitanje, pribudujemo što o tom kaže stari hrvatski lexicograph, jezuita A. Jambrešić:

„Bosnia refert in campo viridi (aliis aureo) Brachium rubeo colore vestitum cum framea argentea. Ex sententia vero Revoae utitur pro insigni armato hominis cubito, aut ferrata dextra gladium vibrante.“ (Lexicon Latinum, interpretatione illyrica ecc. Zagrebiae 1742, p. 382.) I. M.

Franovci države presv. odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji. Napisao Ot. Stipan Zlatović. Zagreb 1888. — U ovoj knjigi O Stjepan Zlatović, našim stiocem već odavna dobro poznat, riše, da rećemo u kratko, živo i glatko, tako da ga rado čitaš, cielo te uvijek blagodarno djelovanje Franovaca u Dalmaciji, a u isto doba i život naroda, komu je ovaj red vodjom i spasom bio. Svaka je na svom mjestu, i tvrdo dokazana izpravom ili drugim povjestničkim izvorom. Ovim je djelom g. Zlatović najbolje utvrdio i ovjekovječio ogromne zasluge Franovaca u Dalmaciji; a doprimio je i golemo blago historično na dalnje obradivanje naše domaće povjesti. Ovu dakle knjigu mi što toplije preporučamo.

Bericht über die Nachforschungen am Königsgrabe im Jajce, von Dr. Ciro Truhelka. Sarajevo 1888. — Gosp. Truhelka, čuvar bosansko-hercegovačkoga muzeja u Sarajevu, razlaže o smrti Stjepana Tomaševića, zadnjega bosanskoga kralja (1463), i o izkapanju njegova groba u mjestu nazvanu „kraljev grob“ blizu Jajca.